

KULTURA MEŠANOSTI V NACIONALNEM IN MIGRACIJSKEM KONTEKSTU

Mirjam MILHARČIČ HLADNIK

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: hladnik@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Članek umesti sodobne diskusije o kulturi mešanosti in transkulturalizmu v kontekst dediščine koncepta »čistosti in homogenosti«, ki je nastal v okviru znanstvenega dihotomnega klasificiranja sveta, in se v 19. in 20. stoletju spoprijel z nacionalnimi in nacionalističnimi koncepti nacionalne državnosti in kulture v absolutno načelo organiziranja družbe in države. V nadaljevanju predstavi pomen razumevanja migracij – izseljevanja in priseljevanja – v historični perspektivi, ki razkrije starodavnost mešanja ljudi in kultur in spodkopava podobo homogenih in čistih nacionalnih kultur in ljudi. S primeri mešanih identitet iz raziskav izseljevanja in priseljevanja v slovenskem prostoru, članek tematizira načine, kako kategoriji mešanih ljudi priznati in uveljaviti družbeno in politično enakopravnost; kako kategorijo mešanosti kultur(e) družbeno ovrednotiti kot pozitivno; ter, kako omogočiti, da mešani ljudje s svojim poreklom ali s svojo samo-identifikacijo enakopravno soustvarjajo javni, politični in kulturni diskurz.

Ključne besede: kultura mešanosti, homogenizacija, nacionalizem, migracije, transkulturalizem, sestavljena identiteta, življenjske zgodbe

LA CULTURA DELLA MESCOLOANZA NEI CONTESTI NAZIONALE E MIGRATORIO

SINTESI

Il contributo contestualizza l'attuale dibattito sulla cultura della mescolanza e del transnazionalismo nel quadro concettuale della "purezza ed omogeneità", affermatosi nell'ambito delle classificazioni dicotomiche del mondo ed elevatosi nel corso del XIX e XX secolo, unitamente con le idee nazionali e nazionaliste, a principio assoluto di organizzazione sociale e statale. Sottolinea poi l'importanza di considerare le migrazioni nella loro prospettiva storica, che scopre la dimensione millenaria della mescolanza tra le genti e le culture, mettendo in questione i concetti di omogeneità e purezza delle culture nazionali. Proponendo esempi di identità miste relative a casi di immigrazione e emigrazione in ambito sloveno l'autrice tematizza infine le modalità attraverso le quali poter riconoscere ed affermare l'eguaglianza sociale e politica alle identità cosiddette miste, come attribuire alla categoria della mescolanza culturale e delle culture valori positivi e come assicurare che i portatori di tali caratteri possano partecipare a pieno titolo al discorso pubblico, politico e culturale.

Parole chiave: mescolanza culturale, omogeneità, nazionalismo, migrazioni, transculturalità, identità ibride, storie di vita

UVOD

V članku se bom posvetila historični analizi procesa narodne, kulturne in jezikovne homogenizacije kot temelja družbenega in političnega delovanja nacionalne države in sodobne nadnacionalne Evropske unije. Danes se nelagodje, ki ga povzroča vztrajanje na homogenosti kulturnih in nacionalnih entitet, v okviru držav Evropske unije odraža v dvoličnih in nekonsistentnih politikah, ki na eni strani nasprotujejo priznavanju in sprejemanju dejstva kulture mešanosti, po drugi strani pa deklarativno poudarjajo in praktično promovirajo medkulturni dialog, večjezičnost ter kulturni pluralizem. Historično homogenizacijo družbe in kulture bom navezala na migracijski kontekst, na premikanje ljudi in meja, ki zgodovinsko vzpostavljajo kulture mešanosti. Sodobni migracijski diskurzi razkrivajo politične, izobraževalne in medijske amnezije, ki omogočajo, da so migracije v evropskem kontekstu definirane kot izključno sodoben fenomen priseljevanja, kulture mešanosti pa razumljene kot nekaj novega in problematičnega. Pozaba in načrtno zanikanje dolge zgodovine množičnega izseljevanja iz evropskega kontinenta kot tudi preseljevanja znotraj njega omogočata razraščanje sodobnih diskurzov o migracijah, ki so predstavljene kot grožnja in nevarnost priseljevanja. Glede na ekonomske, demografske in prostorske možnosti, ki jih evropski kontinent objektivno omogoča za naseljevanje priseljencev, je ključno vprašanje, kaj in koga sodobne migracije ogrožajo. V luči pričujoče teme bi lahko predpostavili, da ogrožajo predvsem idejo o čistosti, saj s seboj prinašajo, tako kot so prinašale tudi v preteklosti, neizogibno mešanje ljudi, kultur in jezikov. Članek bodo zaključili nekateri primeri mešanih identitet iz raziskav izseljevanja in priseljevanja v slovenskem prostoru. Za prepoznavnost mešanih kultur, ljudi in identitet je iz metodološkega stališča namreč ključno, da se zaslišijo in slišijo glasovi posameznih pripadnikov kulture mešanosti ter da so družbeno in politično prepoznane njihove definicije enkratnosti osebne, intimne identitetne in kulturne mešanosti izven znanstvenih in političnih ter kulturnih kategorizacij homogenosti.

Raziskovalci in raziskovalke, ki se v Sloveniji ukvarjajo s kulturo mešanosti, uporabljajo raznovrstne termine in koncepte za opisovanje in definiranje kultur in identitet: večkulturne, transkulturne, multiple, hibridne, sestavljene, zavezajene, skrpane, drseče, fluidne, tekoče, razcepljene, razseljene, vmesne, transnacionalne, kreolizirane, heteroetnične – če omenim samo nekatere. Terminologija in konceptualizacija sta odvisni od disciplinarnih področji, iz katerih izhajajo (sociologija, antropologija, kulturologija, komunikologija, etnologija, itd.); od avtorjev najbolj primernih konceptov in teorij za tovrstna raziskovanja (H. Bhabha, S. Hall, W. Welsch, E. Said, L. Stanley, W. Kymlicka, itd.) ter od lastnih izkušenj in subjektivnih prepričanj, ki uokvirjajo delo in pisanje vsakega raziskovalca. Moj razmislek o me-

šanih kulturah in identitetah izhaja iz migracijskih študij, predvsem iz raziskovanja slovenskega izseljenstva in priseljenstva, pa tudi iz lastne migracijske izkušnje, bolj natančno, iz subjektivne percepcije migracijskega procesa. Subjektivna percepcija je vezana tako na konkretno izkušnjo migracije, kot na razširjen pomen kulture mešanosti, ki ga Sedmak takole definira: »Kultura mešanosti poleg priznanja večetničnih identitet (otrok rasno, jezikovno, religiozno in kulturno mešanih družin), vključuje tudi idejo, slonečo na Welschovi (1995) teoriji transkulturalizma, skladno s katero so postmoderni posamezniki tako na individualni kot kolektivni ravni kulturni hibridi oziroma kulturno mešani, saj v svoje vsakdanje kulturne prakse, pogosto tudi nevede, vnašajo kulturne in vedenjske vzorce drugih kultur. Kultura mešanosti potemtakem vključuje hibridne kulturne identitete migrantov prve, druge in tretje generacije otrok etnično mešanih družin in vseh nas – realnih ali imaginarnih popotnikov po fizičnih, simbolnih in virtualnih prostorih globalizirajočega se postmodernega sveta.« (Sedmak, 2011, 262) Definicija govori o mešanosti kot o družbeno pomembnih kolektivnih razlikah, ki jih določajo razmerja moči, dominacije in hegemonije v konkretni družbi na eni strani ter o mešanosti kot svobodi posameznikov do samoopredelitve in samo-identifikacije v globalnem svetu. Iz te definicije izhaja, da smo mešani vsi ljudje: tako tisti, ki so to »po krvi«, torej otroci mešanih družin oziroma, bolj natančno, otroci etnično različnih staršev; kot tudi tisti, ki smo ne-etnično mešani, torej mešani zaradi narave kulture globalnega sveta, ki je večkulturna, medkulturna in transkulturna in so jo povzročile intenzivne migracije. Prav kontekst migracij in zgodovinska trajnost premikanja – ne le ljudi, temveč tudi meja – nas vsakodnevno opominjata na kulturo mešanosti, ki je globoko in ireverzibilno vgrajena v vse družbene in državne formacije od začetkov globalizacije v 16. stoletju.

Koncept kulture mešanosti in mešanih ljudi omogoča preseganje razumevanja ljudi, skupin in identitet znotraj homogeniziranih, enovitih, statističnih in političnih kategorij, ki de-humanizirajo ljudi, poenostavljajo človeške identitete, zanikajo kompleksne osebne izkušnje in izbire, dinamične usode in vsakodnevne pogajalske odločitve tako na individualni kot na kolektivni ravni. Zato je ključno »družbeno in politično prepoznavanje socialne kategorije mešanih ljudi«, kot pravi Sedmak (2011, 261), pa ne v smislu prepoznavnosti kot temelja družbene in politične stigmatizacije in diskriminacije. Nasprotno, gre za to, kako kategoriji mešanih ljudi znanstveno in politično priznati in uveljaviti družbeno in politično enakopravnost; kako kategorijo mešanosti kultur(e) družbeno ovrednotiti kot pozitivno; in ne nazadnje, kako omogočiti in spodbujati, da mešani ljudje s svojim poreklom ali s svojo samo-identifikacijo enakopravno soustvarjajo javni, politični in kulturni diskurz. Če sledimo logiki navedene definicije, si prizadevamo za sprejetje kulture mešanosti in mešanih

Ljudi kot univerzalne identitete ljudi sodobnih družb in držav. V sodobnih družbah ni nekaj novega sama prepletenost kultur, pač pa je nov pojav intenzivnost prepletanja in prepletenosti kultur v globalnem svetu. Kaj pravzaprav pomeni, da smo kulturni mešanci, kulturni hibridi? Kakšno kulturo imamo v mislih? Gre za razumevanje kulture v množinski obliki kot kultur(e) v stiku, če si izposodim naslov referenčne zgodovine svetovnih migracij, *Cultures in Contact* (Hoerder, 2002). S primeri iz tisočletne zgodovine svetovnih migracij Hoerder utemeljuje in ponazarja dejstvo, da kulture niso v stiku samo danes, ampak od takrat, ko so se ljudje premikali in srečevali. Druge oziroma Drug Drugega, torej od vedno. Kulturne tradicije so bile vedno plod dinamičnih interakcij in vplivov, tako konfliktnih kot miroljubnih, in so v sodobnem globalnem svetu to postale še bolj očitno in neizbežno.

V kontekstu migracij ter ljudi in kultur v stiku sta koncepta transkulturalnosti in kulturne hibridnosti nedvomno ključna »za proučevanje nacionalnih in etničnih identitet«, kot pravi Jurić Pahor, avtorica, ki ju je v slovenskem prostoru poglobljeno predstavila: »Senzibilizacija za razlike ob hkratni naraščajoči skepsi nasproti binarnemu modelu razlike kot nečesa zaprtega ali ujetega med dva nasprotna pola zamegljuje pogled na tisto, kar se takšni togi strukturiranosti izmika. Sem lahko prištejemo vse, kar je v zvezi s pojmom transkulturalizacija: odpiranje prostorov do-mišljanju (kolonialne, nacionalne, evropske, druge) zgodovine in dediščine v smeri pluralnih, mnogoterih in heterogenih preteklosti in prihodnosti, vprašanja, ki se nanašajo na fluidnost, multiplost in fragmentiranost kulturne izkušnje, procese pogajanja za identiteto in pripadanje, iskanje novih identitetnih scenarijev, ki z opuščanjem starih, ne več primernih, omogočajo nove, času primerne politike zamišljanja kolektivnih subjektov« (Jurić Pahor, 2012, 42). Novi časi so pogojeni s globalizacijskimi procesi in intenzivnimi migracijami ljudi in znanja (Jurić Pahor, 2015), pa tudi z drugačnim razumevanjem skupnih prostorov, ki so jih zgodovinsko resda prečile politične meje, a niso ljudi samo »razmejevale«, ampak tudi združevale in oplojevale. Takšen prostor nista samo Atlantik in Karibsko morje kot paradigmatična prostora mešanja, prestopa, prehajanja, pa tudi teoretizacije mešanih in hibridiziranih kultur in ljudi (Jurić Pahor, 2012, 43). Tak je tudi prostor Alpe-Jadran, ki ga je Jurić Pahor analizirala kot primer, ko se s pomočjo kulturnega stika, komuniciranja, povezovanja in sodelovanja presega politične in ideološke razlike ter travmatične izkušnje konfliktov, vojn in sovraštva. Ta prostor je, pravi avtorica, sebe vedno razumel kot »protiutež državno-nacionalnim razmejivnim strategijam (tudi zahodni, vzhodni in jugovzhodni) »bloki« so same sebe videli kot zvezo nacij z različnimi družbenimi sistemi), ki implicirajo nenehno pripravljenost na obrambo ali vojno v prid afirmaciji tistih momentov, ki jih zaznamuje težnja po razumevanju, prijateljstvu in miru« (Jurić Pahor, 2012a, 417). Posebej

pomembna je njena ugotovitev, da je ta več-mejni prostor preživel manj kot institucija in bolj kot »duh prostora«, torej zavedanje njegovih prebivalcev o posebnosti svoje kulturne hibridnosti.

Danes vedno bolj razumemo in utemeljujemo, da nobena kultura ni otok in da so hkrati vse kulture mejne kulture, da se moramo, tako kot pravi Tomizza, »identificirati z mejo«, s stikom, prehajanjem, mešanjem kultur in jezikov. Kulturne in identitetne mešanosti je v obmejnem slovensko-italijanskem prostoru raziskovala Sedmak, ki je v njem odkrila transkulturalnost v smislu transformacije (nacionalnih) kultur, ki so v medsebojnem stiku in oplajanju, v neko posebno, specifično kulturo, ki jo lahko s pojmom Bhabhe (1997) poimenujemo kot »kultura vmes«, vmesna kultura. Ta kultura je na eni strani kultura kot produkcija, pri čemer je prav literatura med najbolj izpostavljenimi tako po izbiri »topik« kot po uporabi jezikov, na drugi strani pa gre za identitetno pozicijo ljudi, ki sebe razumejo kot kulturno in jezikovno mešane, nekje vmes. (Sedmak 2009). Robove slovenskega etničnega prostora je iz perspektive transkulturalizma kot dinamičnega procesa raziskovala tudi Šumi. Iz njene antropološke raziskave jezikovnih, identitetnih in etničnih samo-opredeljevanj prebivalcev Kanalske doline je ilustrativen opis razmerij med govoricami in njihovimi jeziki: »Za naključnega zunanjega opazovalca, samoumevno vzgojenega v esencializme nacionalizma, pa tudi za pogled države so taka razmerja, kot rečeno, komajda pojmljiva: v eni sami družini je v treh generacijah pri ravno toliko ljudeh najti povsem različne jezikovne repertoarje in samorazumevanja; v posamezni rodbini so si generacijsko sosledni ljudje, ki se izrekajo zapovrstjo za Ukljane, Slovence in Italijane; za samoizjavljene Nemca vsi trdijo, da to ni, vključno z delom njegovega lastnega sorodstva; tisto, kar zunanji kategorični opazovalec gleda kot »enak jezik«, je v lokalnem razumevanju razločeno na več povsem neprehodno različnih nosilcev. Očitno je torej, da Kanalčani v terminologijo, ki je nacionalistu enoznačna in samoumevna (Italijan, Nemec, slovenščina) vpisujejo povsem svojske pomene (Šumi, 2000, 171–172). Z navedenimi konceptualizacijami in analizami, ki jim bomo v nadaljevanju dodali primere iz migracijskega konteksta, lahko presegamo zakoreninjeno dediščino koncepta »čistosti in homogenosti«, ki je nastal v okviru znanstvenega dihotomnega klasificiranja sveta in se v 19. in 20. stoletju spojil z nacionalnimi in nacionalističnimi koncepti nacionalne državnosti in kulture v absolutno načelo organiziranja družbe in države.

PROCESI KULTURNE HOMOGENIZACIJE

Čistost, homogenost in poenotenost se kot ključna lastnost modernih družb uveljavljajo v procesu formiranja nacionalnih držav. Moderni svet je svet nacionalnih držav, ki temeljijo na skupni generični kulturni podlagi, ki jo vzpostavlja razvejen, državno voden in nadzoro-

van javni šolski sistem. »Nacionalizem«, pravi Gellner, »je v bistvu prenos fokusa človekove identitete na kulturo, ki je posredovana z izobraženostjo in obsežnim, formalnim izobraževalnim sistemom«. (Gellner, 1991, 243) Kultura je »bazen homogene tekočine«, s katero se identificirajo državljani, saj predstavlja »naravni« vir politične legitimnosti nacionalne države. Naravnost, večnost, neizogibnost kulture kot nacionalne kulture, je ključni državotvorni mit, povezan z mitom o večnosti ali vsaj starodavnosti nacionalnega jezika. To pomeni, da so tako imenovana samoumevna dejstva o večni naravi kulture zgolj retrospektivna iluzija, ki hoče prikriti datiranost nastanka njenega formiranja ter njene dejanske družbene funkcije. Laporte celo poudarja, »da kultura ne samo da ni predhodnik Šole, ki naj bi bila – tako pravi zdrava pamet – samo orodje njenega prenašanja, ampak da – nasprotno – obstoj Šole, šolskih institucij, kakršne so se razvile iz samega kapitalističnega produkcijskega načina, daje produktom znanstvenega dela, umetniške dejavnosti in celemu delu ideoloških produkcij specifično obliko kulture v naših družbah. Ne samo da kultura ne utemeljuje univerzalne nujnosti šolskega poučevanja, ampak je nasprotno treba njo samo razumeti kot proizvod Šole, šolske ideologije«. (Laporte, 1992, 95) Poleg Gellnerja, razumeta narode in nacionalizme kot kulturne fenomene tudi Anderson in Smith.

Smithov koncept nacionalne identitete pomaga razložiti slovensko specifiko, saj bi po njegovi klasifikaciji slovensko državo uvrstili v vzhodni model oblikovanja naroda. Po Smithu so za zahodni model oblikovanja naroda, ki ga imenuje državljanski ali civilni, značilni zgodovinsko ozemlje, skupni miti in zgodovinski spomin ter kultura in skupne zakonske pravice in dolžnosti. Glavni elementi vzhodnega modela oblikovanja naroda, ki ga imenuje etnični ali genealoški, pa so vezi skupnega rodu, družinska skupnost ljudstva ter vladavina navad in običajev. (Smith, 1991, 10–14) Zanj je značilno, da lahko postane človek pripadnik naroda samo z rojstvom. V nacionalnih identitetah se seveda prepletajo državljansko-civilni in genealoško-etnični elementi v dveh vrstah funkcij, notranji in zunanji. Legitimacija ozemlja, definiranje ekonomskih virov in bogastev ter politična podpora državi so zunanje funkcije. Najpomembnejša notranja funkcija nacionalne identitete pa je po Smithu socializacija članov v državljane in pripadnike naroda, ki jo izvajajo obvezni, standardiziran, množični šolski sistem, »preko katerega državna oblast upa, da bo privzgojila nacionalno predanost in posebno, homogeno kulturo, z dejavnostjo, ki jo pod vplivom nacionalističnih idealov kulturne avtentičnosti in enotnosti večina režimov izvaja z veliko energije.« (Smith, 1991, 16) Druga funkcija je ustvarjanje družbene vezi med posamezniki preko kreiranja skupnih vrednot, simbolov in navad, ki sestavljajo skupno nacionalno dediščino. Tretja funkcija nacionalne identitete pa je način, kako posamezniki najdejo odgovor na vprašanje, kdo sem. Ta

način vzpostavlja razmerje med nacionalnim in ne-nacionalnim delom posameznikove identitete, kar je najpogostejši element človekove identitete, zlorabljen za politične cilje nacionalnih projektov (Smith, 1991, 17). Iz tega opisa je jasno, zakaj v procese formiranja nacionalne države tako »zahodnega« kot »vzhodnega« modela v 19. in v 20. stoletju ni možno umestiti koncepta mešanosti, ampak jim ustreza koncept čistosti – kulture, identifikacije, lojalnosti, identitete, dediščine in predvsem jezika.

Ključno vlogo jezika pri oblikovanju narodov in nacionalnih držav je utemeljil Anderson, ki je narod kot politično skupnost definiral s štirimi elementi: je skupina ljudi, ki sebe misli oziroma zamišlja kot narod: je omejena skupnost, saj omejenost omogoča razmejitve od drugih narodov in s tem njihovo izključenost; je suverena skupnost, ker je izšla iz idej razsvetljenstva o svobodi in avtonomnosti ljudstva; je skupnost zaradi občutja bratstva, povezanosti in enakosti na horizontalni ravni, ki prežema ljudi kljub dejanski neenakosti in razmerjem izkoriščanja, ki vladajo med njimi. »Prav to bratstvo«, definicijo zaključuje Anderson, »je tisto, kar omogoča, da je v zadnjih dveh stoletjih toliko ljudi pripravljeno ubijati, a še bolj umirati v imenu teh omenjenih predstav«. (Anderson, 1998, 16) Andersonova inovativnost ni v tem, da razume obstoj narodov in nacionalizmov kot kulturnih oblik posebne vrste, ampak v analizi dveh pogojev, ki sta nujna za vzpostavitev zamišljene skupnosti. To sta prenosni medijski mehanizem – tisk in skupni znakovni sistem – jezik. Kulturnim koreninam nacionalizma sledi Anderson v 18. stoletje in ugotavlja, da se je lahko narod začelo zamišljati šele ob zatonu dveh starejših kulturnih sistemov, religijske skupnosti in dinastičnega kraljestva. Tako kot Gellner nastanek narodov povezuje z industrializacijo oziroma modernizacijo družbe, tudi Anderson poudarja kapitalizem in njegovo bistveno zakonitost osvajanja ter širjenja trgov. Kapitalizem in tisk sta iz raznovrstnih ljudskih jezikov s postopki »zlivanja, združevanja in taljenja« ustvarila takšne jezike, ki sta jih lahko mehanično reproducirala in širila na nove trge. Zbrkljani, pretaljeni jeziki so zadovoljili potrebo po omejenem številu jezikov, v katerih so lahko tiskali vedno več blaga za vedno širše trge. To blago so bili knjige in časopisi in po Andersonovem mnenju so prav jeziki, v katerih so bili napisani, vzpostavili temelje nacionalne zavesti in občutje medsebojne povezanosti in skupne sodobnosti. Ustvarili so unificirana polja komunikacije, kjer se je med bralci izoblikoval občutek, da pripadajo drug drugemu. To pomeni, da nastanka narodov in nacionalizmov ni mogoče razumeti brez raziskave zgodovine jezikov ali, natančneje, zgodovine tiskanih jezikov in zgodovine idej. Način formiranja prvih narodov ali nacionalnih držav je pomemben zato, ker je postal standard, po katerem se je presojala uspešnost formiranja drugih narodov.

Evropski prispevek k temu »standardu« je postal Herder leta 1769, ko je pruska akademija znanosti

razpisala nagradni natečaj za spis, ki bi odgovoril na vprašanje, ali je jezik božansko ali človeško delo. Zmagal je Herder in drobno delo, *Razprava o izvoru jezika*, je vzpostavilo novo razumevanje jezika ter tistih, ki ga uporabljajo. Njegov odgovor na vprašanje, ali je jezik božansko delo, je bil odločno nikalen: jezik je družbeno proizveden in odseva napredovanje človeštva od nizkih k višjim stopnjam zavesti. Herder je trdil, da je jezik človekova stvaritev, še več, poudaril je formativno vlogo jezika za kolektivno bivanje ljudi. Po njegovem mnenju jezik predstavlja kolektivno izkušnjo skupine, pesnik pa je njen kreator. Tako narodi živijo v svoji lastni kreaciji, kajti jezik je avtokreacija, kultura naroda pa enkratna samorazvijajoča se totalnost (prim. Steinberg, 1987, 201–202). To je bila zlata doba filologov, leksikografov in drugih znanstvenikov, ki so prispevali k vznikanju novih »kulturnih« jezikov, primernih za pisanje najzlahtnejših literarnih zvrsti, za transkripcijo kulture same, kot ključnega pogoja eksistence naroda. Na drugi strani so novinarji, pravniki, učitelji in pisatelji ustvarjali nacionalne pisne jezike, ko so svoje kulturne izdelke pisali za trg, za porabnike. Zato sta časopis in roman, dve kulturni formi, kot tehnični sredstvi najbolje služila reprezentaciji zamišljene skupnosti, kajti vzpostavljali sta »nacionalno imaginacijo« in utrjevali transformirano dojemanje sodobnosti.

Hobsbawm trdi, da so nacionalni jeziki skoraj vedno na pol artificialni in pogosto dobesedno izumljeni, kar je posebej zanimivo zaradi splošnega prepričanja o njihovi starodavnosti (Hobsbawm, 1990, 54). Navaja različne primere standardiziranja in homogeniziranja nacionalnih jezikov, ki so večinoma nastali z izbiro nekega narečja za njihov temelj: knjižna bolgarščina je nastala iz zahodnega bolgarskega narečja, ukrajiniščina s kombinacijo jugovzhodnih ukrajinskih narečij, hrvaščina pa tako, da je Gaj med tremi hrvaškimi narečji izbral tisto, ki je bilo tudi prevladujoče narečje Srbov, »da bi tako poudaril temeljno enotnost južnih Slovanov« (Hobsbawm, 1990, 54–55). Tudi če pogledamo francoščino, ki je bila tako pomembna za stvaritev Francije, vidimo, da je v času revolucije ni poznala polovica prebivalstva, v severni in južni Franciji pa »dobesedno nihče ni govoril francosko« (Hobsbawm, 1990, 60). Hobsbawm poleg tega ugotavlja, da lahko za Francijo rečemo vsaj to, da so Francozi imeli državo, če že niso imeli skupnega jezika, Italijani pa tudi skupne države niso imeli in, čeprav naj bi bil prav jezik integracijski element, tudi tega ne. Tudi Steinberg navaja, da bi »samo delček prebivalstva prepoznal italijanščino, če bi jo slišal. O bratih Visconti Venosta, ki so leta 1861 na ulicah Neaplja govorili italijansko, so mimoidoči mislili, da so Angleži. Neapeljčani niso nikoli dotlej slišali govornice italijanščine« (Steinberg, 1987, 202–203). Steinberg poudarja, da je izbira jezika tista, ki določa identiteto, in ne narobe. V 18. stoletju obstoj raznovrstnosti jezikov ni bil pomemben, pozneje pa se je to bistveno spremenilo. Tako je »obstoj narečij v 19. stoletju ogrožal izdelavo Države.

Questione della lingua je postalo vprašanje vzpostavitve uniformnosti jezika, s katero naj bi iz tega, kar je bila štrikarija ljudstev, naredili nacionalno skupnost« (Steinberg, 1987, 203–204). Sintagma *questione della lingua* je Steinberg prevzel od Gramscija, ki je razumel politični naboj vprašanja izbire nacionalnega ali državnega jezika: odločitev za neko obliko normativnega jezika je politična odločitev. »Vsakokrat, ko se pojavi vprašanje jezika v taki ali drugačni obliki, to pomeni, da se bo začela pojavljati še vrsta drugih težav: formiranje in povečanje vladajočega razreda, nujnost utrditve najbolj intimnih in varnih povezav med vladajočo skupino in ljudskimi narodnimi množicami, to je reorganiziranje kulturne hegemonije« (Steinberg, 1987, 206).

Zgodovina slovenskega etničnega prostora je bila vedno določena s *questione della lingua*. Naj je šlo za vprašanje uporabe slovenskega jezika kot uradnega jezika v avstro-ogrski monarhiji; za jezik in tiskanje učbenikov v kraljevini Jugoslaviji; za prepoved uporabe slovenščine na Primorskem pod fašističnim režimom; za skupna jedra in vprašanje poučevanja književnosti v socialistični Jugoslaviji; ali za sodobno preizpraševanje, kdo je lahko član slovenskega Društva pisateljev in kdo ne - to vprašanje je še vedno ključno vprašanje nacionalne kulture in identitete, v zaostrenih pogojih reorganizacije kulturne hegemonije pa tudi vprašanje »nacionalnega obstoja«. V dvajsetih letih je samostojna slovenska država prešla številne faze nacionalne, jezikovne in kulturne homogenizacije. Iz deklarativno in dejansko multikulturne in transkulturne družbe, ki se je oblikovala skozi sedem desetletij pod vplivom »transnacionalnih« migracij, skupne politike, ideologije južno-slovanstva in pozneje bratstva in enotnosti, sta se nacionalna država in skupnost začeli utemeljevati na čistosti in z različnimi ukrepi in mehanizmi izrinjati mešane ljudi, kulture in jezike iz svojega teritorija in imaginarija. Če naštejemo samo nekatere faze in procese homogenizacije družbe: (o)čiščenje z izbrisom 25.000 ljudi iz registra prebivalcev (Lipovec Čebren, Zorn, 2011); uvedbo formalne in v javnem diskurzu sprejete delitve na čiste Slovence in nečiste Ne-Slovence; fazo preprečevanja priseljevanja, celo v primeru beguncev, ko je slovenska država med vojno v Bosni in Hercegovini in na Hrvaškem zaprla meje, že sprejete begunce pa zaprla za žičnate ograje in poskrbela, da je večina zapustila Slovenijo (Vrečer, 2007); fazo skrajnih oblik diskriminacije in izkoriščanja migrantskih, kulturno drugačnih, delavcev (Medica, Lukič, 2011); fazo zgodovinsko potvrjenega pisanja učbenikov in risanja geografskih meja na zemljevidih in v glavah; konstantno prezentacijo mešanih ljudi, njihovih priimkov, imen in jezikov kot karikatur v popularnih oddajah javne televizije; ter fazo političnega izolacionizma od Balkana in post-jugoslovenskega prostora. Ključni element tega procesa je bilo zanikanje in brisanje stoletnega zgodovinskega mešanja ljudi, kultur, jezikov in religij na prostorih moderne slovenske nacionalne države.

KULTURA MEŠANOSTI V MIGRACIJSKEM KONTEKSTU

Če je v 19. stoletju, ko so se sprožili procesi oblikovanja nacionalnih držav v Evropi, veljala preprosta enačba, da je temelj nacionalne države homogenizirani narod, ta pa temelji na unificirani kulturi in na skupnem, enotnem, nacionalnem jeziku, ostaja v 21. stoletju takšen koncept razumevanja sveta in organizacije družb nespremenjen. To velja za države kontinentalne Evrope in še posebej za pravkar nastale države, kot je Slovenija. Čeprav je takšen koncept prevladujoč, pa vendarle ni edini. Dokument Sveta Evrope iz leta 2011 z naslovom, Živeti skupaj: Raznolikost in svoboda v Evropi 21. stoletja posega v aktualno razpravo o socialni negotovosti evropskega prostora, izključenosti marginalnih skupin, naraščajoči nestrpnosti do migracij in povečanem nacionalizmu na izviren način. Konceptualni izhod iz nacionalistične paradigme, v kateri živimo zadnjih dvesto let, ponuja prav z razrešitvijo krča kulturne in identitete čistosti. Poudarja, »da so identitete za posameznika prostovoljna zadeva in da ne sme biti nihče prisiljen izbrati ali sprejeti eno prevladujočo identiteto na račun izključitve drugih. Ugotavlja, da bi evropske družbe morale zaobjeti raznolikost in sprejeti, da je nekdo lahko »zavezanec Evropejca« - na primer Turški-Nemec, Severnoafriška-Francozinja ali Azijski-Britanec – prav tako kot je lahko nekdo Afriški – ali Italijanski-Američan.« (GEP Report, 2011, 5). V političnih dokumentih, strategijah in deklaracijah se identiteta najpogosteje uporablja kot kolektivna entiteta – nacionalna, etnična, spolna, religiozna, in podobno. V omenjenem poročilu pa je svoboda izbire in definicije osebne identitete postavljena kot pogoj za vzpostavitev mehanizmov za preseganje stanja strahu, celo paranoje pred mešanostjo in selitvami ljudi, ki jo povzročajo in so jo vedno povzročale. Še več, poročilo eksplicitno zatrjuje, da je mešanost »usoda Evrope«. Poročilo predlaga, da se ključno vprašanje modernega človeka, kdo sem, ne zastavlja več zgolj na ravni nacionalnih držav in da se preseže razumevanje, da posamezniki v modernem svetu nimajo referenčnega mesta, če niso člani določene (zamišljene) skupnosti, če nimajo določene, enoznačne nacionalne identitete. Kot izhodiščni odgovor na paranojo, strah pred migracijami in mešanostjo, Poročilo ponuja koncept zavezane identitete, ki je po definiciji intimen, individualen in fleksibilen, prav tako kot je kolektiven, javen in družbeno determiniran. V Evropi bi lahko med primeri zavezane identitete navedli tudi Češkega-Nemca, Italijanskega

-Slovenca, Bosansko-Srbkinjo, Grško-Bolgarko, ali morda celo Francoskega-Britanca, Turškega-Grka, Avstrijsko-Madžarko in Španskega-Portugalca.

Termin »zavezana identiteta« sem v slovenski prostor uvedla leta 2007 v predavanju na konferenci v Mariboru, ki je bila namenjena medkulturnemu dialogu na balkanskem prostoru.¹ Tako kot omenjeni dokument Sveta Evrope sem si ga izposodila iz ameriške skovanke *hyphenated identity*², saj omogoča konceptualizacijo jugoslovanskega in post-jugoslovanskega prostora v smislu zamišljanja kolektivnih in individualnih identitet. Ponuja pozitivno (samo)identifikacijo, kar je potrdil tudi odziv med udeleženci iz post-jugoslovanskih držav, ki so ugotavljali, da so lahko srbsko-bošnjaški, makedonsko-slovenski ali hrvaško-srbski »mešanci« in ne več polovični, vmesni, nikamor pripadajoči in povsod izključeni obstranci. Na Balkanu in v Evropi (zaenkrat) zavezana identiteta ni sprejet in sprejemljiv koncept, čeprav nas postavlja v središče raziskovanja izkušnje mešanosti kot izkušnje izgubljenih, preoblikovanih, spremenjenih in ponovno sestavljenih nacionalnih, razrednih, osebnih, etničnih in spolnih identitet tako v preteklosti kot danes. Posebej relevantno je to središče zato, ker nazorno razkrije »kontekste življenj« kot izrazito kompleksne, dinamične in zapletene: v njih so vključene različne družbe in države; znotraj njih so razvejane transnacionalne in translokalne družinske, sorodstvene in prijateljske vezi; na njih so križišča raznovrstnih kultur in religij. Eno od področji, kjer je to najbolj očitno, je področje migracij. V nadaljevanju bom navedla nekaj primerov iz Združenih držav Amerike, kjer sem opravila večino raziskovanja med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci, in jih povezala s priseljevanjem v Slovenijo.

Kot opisuje Gabaccia, je množično priseljevanje iz Evrope v Združene države Amerike sprožalo vroče razprave o rasnem statusu evropskih priseljencev: »So bili Irci beli? Kaj pa Italijani? Lahko eni ali drugi sploh kdaj postanejo Američani? Presenetljivo je bil najpogostejši odgovor na vsa ta vprašanja, ne.« (Gabaccia, 1994, 8) Na začetku 20. stoletja so priseljenec delili na tiste, ki so bili bolj, in tiste, ki so bili manj sprejemljivi za ameriško družbo. Ali drugače rečeno, nekateri priseljenec so bili po njihovem mnenju bolj primerni za asimilacijo zaradi svojih kulturnih in mentalitetnih lastnosti, drugi pa ne. Med kulturno najbolj oddaljene, tuje in nesprejemljive so sodili Judje, Italijani in Slovani. Politika *melting pota* se je šele pod pritiskom socialnih in političnih bojov za priznanje pravic manjšin, ki so se razmahnil v šestdesetih letih 20. stoletja, preobrazila v politiko multikultura-

1 Cobiss 2007 – podpora medkulturnemu dialogu, Maribor, 28.-30. november 2007. Objavljeni prispevek (Milharčič Hladnik, 2007) je bil predmet intenzivne lektorske diskusije o terminologiji, ki se je končala s poslovenjenjem *hyphenated identity* v zavezana identiteta. V poznejših tekstih sem ga zamenjala z ustreznijšim, sestavljena identiteta (Milharčič Hladnik 2011).

2 Zavezana identiteta (*hyphenated identity*) je termin, ki je nastal v Združenih državah Amerike konec 19. stoletja in velja za priseljenec, ki čuti pripadnost tako kulturi, iz katere so prišli, kot tudi državi in kulturi, v katero so se priselili. Na začetku je imel slabšalen pomen, ki pa je s politiko multikulturalizma pridobil pozitiven predznak. Uporablja se tudi v prenesenem pomenu za moderno pojmovanje identitete kot večplastne, hibridne, fluktuirajoče identitete.

lizma. Gibanje za oživitev etničnosti, »nova etničnost«, je izšlo iz gibanj za državljanske, črnske, ženske pravice in pravice manjšin. Natančno je bistvo tega obdobja opisala Seller, ki pravi: »Morda je bila najbolj nova stvar pri novi etničnosti novo občutenje svobode, s katero so ljudje priznavali njeno prisotnost.« (Seller, 1988, 268) Uvedba multikulturalizma je temeljila na prenovljenih izobraževalnih programih, v katere so bile vključene etnične vsebine, skupnosti in cerkve so oživile učenje etničnih jezikov, na univerzah so se odprle katedre za etnične študije in etnična renesansa se je razkazovala na ulicah mest s paradami ponosa, festivali, razstavami in etničnimi predstavami. V preteklosti so se potomci priseljencev velikokrat odločili za zanikanje svojega etničnega porekla, za spremembo čudnega imena in neizgovorljivega priimka, strokovnjaki pa so napovedovali, da se bodo migranti svojih etničnih identitet znebili tako kot kovčkov, s katerimi so pripotovali v obljubljeni deželo. Zato je bil vznik nove etničnosti za mnoge veliko presenečenje in izziv za drugačno razmišljanje o ameriški družbi in prihodnosti. Kaj je onkraj talilnega lonca? Namesto prisposodbe vročega brbotanja, v katerem se etnične sestavine priseljencev stapljajo v novo substanco ameriškega državljanca, so začele vznikat prisposodbe ohlajenih sadnih in zelenjavnih solat, kjer je vsaka najmanjša sestavina posebej vidna in vredna občudovanja.³ Na obeh straneh Atlantika so začele nastajati nove teorije transnacionalnih, transkulturnih, mešanih in hibridnih kultur in identitet in večina teh teoretikov, na primer Said, Hall, Bhabha, so (bili) migranti.

Med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci sem dinamiko (re)konstruiranja etnične identitete raziskovala z narativnimi metodami, saj je iz metodološkega stališča ključno, da se zaslišijo in slišijo glasovi posameznih članov skupnosti ter da so prepoznane njihove definicije osebnih, intimnih identitetne enkratnosti. Narativne metode sem dopolnjevala z analizami avtobiografskih besedil, dnevnikov ter migrantskih korespondenc v zgodovinskem kontekstu socialnih in političnih sprememb. Na samem začetku raziskave sem od Joyce Gorše Plemel pridobila definicijo slovenske migrantske etnične skupnosti oziroma »slovenskih izseljencev«. Joyce Gorše Plemel je odraščala v 20. letih 20. stoletja v Clevelandu, največji naselbini slovenskih izseljencev v ZDA, in jo je takole opisala: »Veste, bili sta dve vrsti Slovencev, cerkveni in ne-cerkveni ljudje. (...) Oh, bila je razmejitvena črta, kjer smo živeli: od Addison Road do 72. Street so bili ne-katoliki; od Addison Road do

55. Street pa katoliki.«⁴ V skladu s to razmejitveno črto so se na eni in drugi strani razvijale paralelne dramske, glasbene in plesne skupine ter časopisi in založbe, ter se ustanovljale podporne in druge organizacije, zidali narodni domovi in rekreacijski centri in se oblikovale kulturne produkcije. (Milharčič Hladnik, 2007a) Ta ključna izjava, ki je na preprost način definirala kulturni, politični in socialni razvoj slovenskih izseljenskih skupnosti v ZDA, mi je omogočila, da jih nisem nikoli več videla kot homogene, etnično določene skupnosti z unificirano kulturo in statično, omejeno identiteto. Migrantske skupnosti, pripadnike etničnih manjšin in mešanih kultur (pa tudi pripadnike večinskega naroda ali večinske, dominantne kulture) prečijo spolne, razredne, religiozne, svetovnonazorske, etnične, regionalne razlike, kar pomeni, da nikoli niso homogene, prav nasprotno. Na intimni ravni so sodelujoče pri raziskavi prispevale cel spekter mešanih identitet v dinamiki življenjskih obdobjih in pogajalskih odločitev. Številne življenjske pripovedi različnih generacij opozarjajo na pomembnost družbenega sprejemanja in pozitivnega vrednotenja mešanosti, transkulturnosti in svobodne samo-identifikacije.

V pripovedi o ohranjanju etnične identitete je Rose Mary Prosen predstavilo dinamiko življenjskih izbir: otroštvo z uporabo slovenskega jezika, odraščanje, ko ni hotela izgovoriti niti besede slovensko, in odraslost, ko se je ponovno začela vračati k razmišljanju, kaj je slovenska kultura in identiteta, pa tudi, »kaj navsezadnje pomeni biti Američan«. Marlene Parrish je podobno dinamiko opisala s tem, da je otroštvo preživljala kot otrok slovenskih staršev in ji je bilo zaradi tega nerodno; kot odrasli ženski ji najprej njeno migrantsko poreklo ni nič pomenilo, potem pa se je s tem začela intenzivno ukvarjati kot babica. Danes uči svojo vnukinjo, posvojeno črnsko deklico, kako se naredi potico, svojo snaho, po poreklu iz Tajske pa, kako se pleše polko. In ji pravi: »To ti bo pomagalo razumeti tvojega moža, draga.« Mlajše pripovedovalke svojih življenjskih zgodb so ugotavljale, da je njihova domovina »moja torbica in laptop«, ali pa da učijo svoje otroke o slovenskem poreklu, da bi razumeli, od kje so njihove matere, če so očetje Američani. Eden teh otrok, sedemletna deklica, je v šoli v Minneapolisu odgovarjala na vprašanje, kaj je posebnega v njeni družini in napisala, da je posebnost to, da je družina »mix up«. Veliko starejših pripovedovalk, ki so bile vse potomke slovenskih priseljencev je brez težav sebe opredeljevalo kot dejansko identitetno sestavljene:

3 Ali pa vredna rasističnega in diskriminacijskega obravnavanja, saj pri tem nikakor ne gre pozabiti ameriških staroselcev in črncev oziroma Afro-Američanov in drugih, ki v različnih obdobjih pridobijo status drugačnega in Drugega ter s tem poosebljajo nevarnost in grožnjo obstoječemu redu in varnosti.

4 Vse navedbe v besedilu (razen, če je drugače označeno) so iz življenjskih zgodb, ki so jih ženske slovenskega porekla pripovedovale v okviru raziskovalnega projekta *Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci v Združenih državah Amerike*. Več kot šestdeset pripovedi žensk iz vseh treh izseljenskih obdobjih (pred drugo svetovno vojno, takoj po njej in od 1970 leta do danes) sem posnela v različnih krajih ZDA od leta 2001 do leta 2004. Pogovori so shranjeni v arhivu projekta na Inštitutu za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

z največjo lahkoto so trdile, da so »hundred percent Slovenian« in »hundred percent American«.⁵ Prav zaradi tega odločilnega »in« sem se tudi v raziskavi o priseljevanju v Slovenijo osredotočila na identitetni vidik in subjektivne kartografije vmesnosti in mešanosti. Najprej naj pojasnim, zakaj je potrebno raziskovanje izseljevanja in priseljevanja kot neločljive celote.

Povezovanje raziskovanja migracij tako iz vidika izseljevanja iz nacionalnega prostora kot preseljevanja vanj v sinhroni perspektivi sem kot ključno metodološko in konceptualno usmeritev prevzela od Sayada: naj uporabljamo kakršnokoli metodologijo in terminologijo, kakršnekoli vire in kontekste, pomembno je, da nam predmet raziskovanja ostajata izseljevanje in priseljevanje kot dela nerazdružljive celote. Sayad je vedel, zakaj vztrajati pri tem pravilu, saj je živel kot oboje: izseljenec in priseljenec, iz Alžirije in iz Francije, povezan z nevidnimi nitmi s sorodniki in kulturami na obeh straneh Sredozemskega morja, pa vendar ne Francoz in ne Alžirec, ne od tu in ne od tam, povsem asimiliran in hkrati popolnoma odtujen, tujec in domačin v dveh kulturah, dveh domovinah, dveh jezikih, dveh nacionalnostih, privilegiran na eni strani in izobčen na drugi, razseljena oseba nekje vmes, na tistem posebnem mestu priseljenca, ki nima mesta, in ki ga je Platon definiral kot mejo med obstojem in socialnim ne obstajanjem. (Bourdieu v Sayad, 2004, xiv) Že v sedemdesetih letih je preko raziskovanja alžirskega izseljenstva izpostavil neustreznost terminov kot so izseljenci in priseljenci, ki so politično definirani za potrebe vsakdanje politike in jih je znanost v Evropi nereflektirano prevzela. Razlagal je, da mora biti sociologija migracij samo - reflektivna, kar pomeni, da je vsaka raziskava migracijskih fenomenov hkrati socialna zgodovina teh fenomenov in hkrati socialna zgodovina diskurzov raziskovanj fenomena migracij. Bolj kot pri kateremkoli drugem družbenem fenomenu je znanstveno raziskovanje migracij podrejeno politiki. Razlog je v tem, da gre za fenomen, ki je v vseh oblikah, demografskih, ekonomskih, socialnih, kulturnih in političnih, pripet na vzpostavljane in krepitev družbenega reda in stabilnosti nacionalne države.

Fenomen migracij se je zaradi političnih potreb razdelil na dva ločena dela in se v okviru različnih znanstvenih disciplin začel proučevati na ločenih področjih izseljevanja in priseljevanja. Na tak način je bil vzpostavljen redukcionističen pristop, ki omogoča povsem različne premisleke iz različnih gledišč. Proučevanje priseljevanja je zato samo po sebi subverzivno, ker razgalja »skrito resnico in najgloblje temelje družbenega in političnega reda, ki ga opisujemo kot nacionalnega. Razmišljati o priseljevanju v osnovi pomeni preiskovati državo, preiskovati njene temelje in preiskovati mehanizme njenih struktur in delovanja. Uporabljati prise-

ljevanje za preiskovanje države v tem smislu pomeni, v končni analizi, »denaturalizirati« to, kar jemljemo za naravno, in »rehistorizirati« državo ali ta element znotraj države, za katerega se zdi, da ga je zadela zgodovinska pozaba. Pomeni, z drugimi besedami, spomniti na družbene in zgodovinske okoliščine njenega nastanka« (Sayad, 2004, 280). Te okoliščine nastanka nacionalne države so, kot je bilo že opisano in nakazano, okoliščine mešanja ljudi, kultur, jezikov, premikanja meja in prebivalstva, pomenov in definiranj Drugega. Zato je tudi v Sloveniji danes razmišljanje o kulturi mešanosti in s tem tudi o migracijah – izseljevanju in priseljevanju – subverzivno dejanje razkrivanja nacionalističnih diskurzov znotraj nacionalne politike in znanosti.

S knjigo življenjskih zgodb, ki je naslovljena *In – In*, sem zgodbe o mešanih identitetah slovenskih izseljencev in njihovih potomcev dopolnila z zgodbami o mešanih identitetah priseljencev v Slovenijo in njihovih potomcev (Milharčič Hladnik, 2011). Z njo sem predstavila konkretne primere sestavljenih identitet v kontekstu priseljevanja in v kontekstu kulture mešanosti oziroma kultur hibridnosti v Sloveniji.⁶ Življenjske pripovedi Rominje, Mariborčana poročena z Iranko in Mariborčanke poročene z Jordancem, potomcev priseljencev iz Bosne, študijskega migranta iz Afrike, priseljenke iz Albanije in potomca priseljenih staršev iz Italije in Hrvaške razkrivajo dinamiko mešanja in hibridnosti (Burke, 2009) v dinamičnem političnem in socialnem kontekstu, ko se ne premikajo samo ljudje, ampak tudi meje, premeščajo se pomeni, spreminjajo se vrednotenja razlik in izginjajo skupna identifikacijska polja. Priseljenka iz Albanije, ki živi v Kopru in govori slovensko, italijansko, albansko in angleško, je sebe opisala kot Balkanko, Evropejko, Slovenko, Albanko in Italijanko. Max Zimani, ki je prišel iz Zimbabveja študirat v Slovenijo pred več kot tridesetimi leti pravi, da ima sestavljeno identiteto, je Slovenec in Šona, čeprav ga slovensko okolje nikoli ne prepozna kot takega. Tudi Rominja, Nataša Brajdič, ki poučuje policiste o romski kulturi in jeziku in Faila Pašić Bišić, ki se je odločila za muslimanski način oblačenja, sta pripovedovali o izkušnjah nesprejemanja identitetne mešanosti, hibridnosti v slovenskem okolju. Osem življenjskih zgodb razkriva, kako je vsaka zgodba biografska zgodba identitete v nastajanju, je proces pripovedovanja o izkušnjah in odločitvah, ki jo sestavljajo, pa tudi o nemožnosti odločitev, pred katere so postavljeni njihovi nosilci. Kot to pojasni avtor čefurstva kot pozitivne identitete, Goran Vojnović: »Vsak pri nas, vsak, ki tukaj živi, ima svojo zgodbo in svoj pogled na čefurstvo in postavijo te v neprijeten položaj, ko ti rečejo, zdaj pa povej, ali si Slovenec ali čefur.« (Milharčič Hladnik, 2011, 38) O identiteti, ki ne omogoča opredeljevanja, je pripovedoval tudi Franco Juri iz Kopra, potomec Italija-

5 Izjave v dokumentarnem filmu *Američanke* (2005), ki je nastal na podlagi raziskovalnega projekta.

6 Knjiga je nastala v okviru raziskovalnega projekta *Strokovne podlage, strategije in teoretske tematizacije za izobraževanje za medkulturne odnose ter aktivno državljanstvo* (2009–2010) Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU.

na in Hrvatice, ki zase nikoli ni mislila, da je Hrvatica, ampak da je iz Pasjaka: »Oče je torej prišel sem, dobil to Čičko, ki je znala tudi italijansko, in zato je istrski dialekt postal naš uradni družinski jezik. In smo se ga naučili! Čeprav je mama doma govorila v čakovščini, hrvaškem dialektu, oče pa v furlanščini, smo vsi skupaj govorili ta istrsko-beneški dialekt, ki je podoben tržaškemu in beneškemu. To je naš kulturni background.« (Milharčič Hladnik, 2011, 84)

Vsaka kultura in identiteta presega to, čemur rečemo etnična, nacionalna identiteta ali pripadnost, in hkrati vsebuje različne kombinacije njenih elementov v različnih življenjskih obdobjih, kar smo videli tudi pri zgodbah o identiteti med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci: poznavanje in uporabljanje jezikov ter preklapljanje med njimi, prakticiranje vere ali zgolj obeleževanje verskih praznikov kot del tradicije, petje in igranje ali morda le poslušanje ljudskih pesmi, uživanje in kuhanje tradicionalnih jedi in kuharske kombinacije različnih tradicij, praznovanje in opuščanje praznovanja praznikov, ohranjanje ali pozabljanje običajev in navad. V dinamičnem teku življenja, te elemente – ohranjene, izgubljene, pozabljene, ponovno pridobljene – povezuje spomin, prežet z emocijami. Tega najbolje ponazarja izjava mladega fanta iz Clevelanda, ki je odraščal v dobi multikulturalizma ter pozitivnega vrednotenja etničnih korenin priseljencev in njihovih potomcev. O svoji sproščeni identiteti je izjavil: »Med tednom sem Američan, ob vikendih pa Slovenec.«⁷ To je pomembna samoopredelitev, ki tako kot našeti primeri, spodkopava koncept kulture kot nečesa monolitnega in notranje konsistentnega, in opozarja, da se pripadniki vsake »kulture«, tudi mešane, vsakodnevno sprašujejo o njenih pomenih in individualno proizvedenih različicah teh pomenov ter o »tujcih« - ne samo okoli nas – temveč tudi v sebi.

ZAKLJUČEK

V nacionalnih državah in v naddržavnih združenjih, kakršna je Evropska Unija, danes še vedno prevladuje koncept razumevanja sveta in organizacije družb, ki izhaja iz enačbe, da je temelj nacionalne države enoten in homogen narod, ta pa temelji na kulturi in na skupnem, enotnem, nacionalnem jeziku. Znotraj Evropske unije so meje nacionalnih držav navkljub prepustnosti jasno določene, tako fizične kot mentalne in identitetne; jeziki so čisti in spoštljivo prevajani temelji kulturnih hegemonij; dediščina je z zakoni razmejena in lastništvo je natančno določeno; identitete so nacionalno obeležene in folkloristično poudarjene; tradicije so politično deklarativno določene s krščansko-judovskim predznakom. Čeprav je mešanost »usoda Evrope«, kot pravi navedeno Poročilo, temelji Evropska unija na konceptu ločenih, zamejenih, čistih nacionalnih kultur, jezikov, identitet in dediščin, ter na njihovi jasni hierarhiji in hegemoniji. Kranjska klobasa

ne more biti regionalna, prav tako kot ne more biti regionalna določena vrsta vina, način tradicionalnega oblačenja, vzorec čipk ali vezenin, vrsta sladice, tip glasbe, pasma konj – vse mora biti natančno nacionalno določeno in razmejeno. Transkulturnost kot neizbežna in trajna transformacija »kultur v stiku«, medsebojnem kontaminiranju in oplajanju, ki so skozi dolgo zgodovino proizvedli podobe mest, okuse hrane, zvoke glasbe, notne in literarne zapise, znanost in umetnost, navade in običaje mimo in preko nacionalnih meja, danes ni splošno sprejet in s politično odločnostjo uveljavljen koncept v evropskem prostoru. Iz evropske dediščine je deklarativno in manifestativno izrinjena islamska, tako kot so na reprezentativni ravni izrinjeni stoletni stiki in mešanja.

Obstaja koncept različnosti kot koncept apartheida – ločenega razvoja, strpnosti do drugega in drugačnega, če je le dovolj ločen od nas. Ne gre za to, da se ne bi srečevali in sodelovali, ampak za to, da je kontekst tega sodelovanja nacionalno in nacionalistično definiran. Prav tako kot vladajoči koncept kulture ne vsebuje elementov nečistosti, tudi prevladujoči koncept večkulturnosti, večjezičnosti ne presega seštevka različnosti kot ločenih entitet. Griffin in Braidotti ugotavljata, da je proces oblikovanja evropske identitete in državljanstva zaustavilo močno nasprotovanje, ki je hkrati rasistično in proti evropsko in se kaže v nacionalistični paranoji in ksenofobiji. »To je oblika, ki jo prevzema ‚evropski kulturni rasizem‘. Sovpada s preporodom mikro-nacionalizmov v Evropi na vseh ravneh. Združevanje Evrope danes sobiva z zapiranjem njenih meja; uvajanje skupnega evropskega državljanstva in valute z naraščajočo notranjo delitvijo in regionalizacijo; nova, domnevno post-nacionalistična identiteta z vrnitvijo ksenofobije, rasizma in antisemitizma. Za soočenje z različnimi vrstami nostalgичnih identitetnih zahtev, ki se danes oblikujejo po celi Evropi, moramo razviti post-nacionalistično evropsko identiteto.« (Griffin, Braidotti, 2002, 12). Vendar pa avtorici ugotavljata, da so bili do zdaj poskusi neuspešni in da bodo potrebni izjemni premiki v družbeno-kulturnem, političnem in etičnem razmišljanju, da bi jo bilo mogoče razviti. Šabec v svoji raziskavi nacionalnih stereotipov pojasnjuje, zakaj je vzpostavitev post-nacionalistične evropske identitete trenutno neizvedljiv projekt: »Množični mediji, šport, popularna kulturna industrija in politični diskurz s svojimi retoričnimi klišeji ter nenazadnje tudi posamezni projekti evropskih institucij prispevajo h krepitvi teh sodobnih mikroideologij, katerih moč in vloga danes (še) nista v pojemanju. Širjenje nacionalnih stereotipov v sodobnosti namreč ni več stvar zgolj jezika in idiomatičnega izrazoslovja, pač pa predvsem vizualnih reprezentacij in imitacij.« (Šabec, 2006, 258) K temu lahko dodamo še »vsakdanji nacionalizem«, ki ga Šabec opisuje kot vsakodnevne »predsodke in stereotipe, izobešanje zastav, zahvalne dneve, državljanske obletnice, skratka vsakodnevne

7 Iz dokumentarnega filma o slovenski cerkvi sv. Marije Vnebozete v Clevelandu avtorja Josepha Valencica.

izkaze nacionalne oziroma patriotske pripadnosti« (Šabec, 2006, 259) V teh okoliščinah tudi Vidmar Horvat svojo obsežno analizo evropske kulture in identitet zaključuje s pozivom, da »mislimo Evropo kot stanje stalne liminalnosti, njeno zgodovino kot nepresihajočo prehodnost; da je skratka ne esencializiramo, temveč raje poudarjamo njeno odprtost in fluidnost«. Dokazuje, da ima ta izbira »več možnosti, da se pluralizira prostora pripadanja; da je bolj demokratična; ter, da ima tudi več možnosti za reševanje konfliktov sodobne evropske družbe«. (Vidmar Horvat, 2009, 254)

Na koncu ostaja dejstvo, da lahko kulturo mešanosti uvrstimo v poskuse konceptualizacij »post-nacionalističnega«, »odprtega in fluidnega« evropskega – in slovenskega – prostora in da lahko v definiciji mešanih ljudi vidimo pot do občutja nove evropske identitete in razvoja novega, »evropskega socialnega imaginarija« (Braidotti, 2010, 39). Kot ugotavlja Sedmak, prav mešani ljudje »predstavljajo izziv prevladujočemu sistemu monoopredeljevanj in binarnim opredelitvam, saj nazorno in empirično izpričujejo, da je družbeni svet

bistveno bolj kompleksen in osebne identitete posameznikov manj enoznačne, kot včasih verjamemo oziroma bi si želeli verjeti. Mešani ljudje izpričujejo zgodbe o sestavljenih, kolažnih identitetah, o nezmožnosti opredeliti se zgolj z eno jezikovno ali kulturno kategorijo, o nerealnosti pričakovanj, ki se navezujejo na izključujoče opredelitve in identitete.« (Sedmak, 2011, 268) K večjemu razumevanju kulture mešanosti in sprejemanju mešanih ljudi pa lahko nedvomno pripomore tudi upoštevanje migracij - izseljevanja in priseljevanja v zgodovinski perspektivi. Interdisciplinarno in transdisciplinarno se moramo upreti dihotomični predstavi o mobilnem modernem globalnem svetu nasproti statični predmoderni družbi in iz tega izhajajočih zaključkih o modernosti migracij, o »feminizaciji« migracij kot zgodovinski novosti ter o mešanih, večkulturnih in večjezikovnih družbah kot o produktu zgolj sodobne globalizacije sveta. O globalizaciji sveta moramo govoriti vsaj od 16. stoletja dalje, o raznovrstnosti in različnosti kot podlagah sobivanja mešanih ljudi in kultur pa od takrat, ko se je pojavil *homo migrans*.

A CULTURE OF MIXEDNESS IN A NATIONAL AND MIGRATION CONTEXT

*Mirjam MILHARČIČ HLADNIK*Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts ZRC SAZU, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: hladnik@zrc-sazu.si

SUMMARY

The article focuses upon the historic analysis of the process of national, cultural and linguistic homogenisation as a foundation of the social and political functioning of the nation state and the modern transnational European Union. It ties the historic homogenisation of the society and culture to the migration context, to the moving of people and of borders that historically establish cultures of mixedness. Conceptually, the article links to the definition of a culture of mixedness as defined by Sedmak (2011) and the concepts of transculturality and cultural hybridity, presented in depth in Slovenia by Jurić Pahor (2012). The article draws attention to the contemporary migration discourses which disclose political, educational and media amnesia. Such amnesia enables migrations to be defined in the European context exclusively as a contemporary phenomenon of immigration and cultures of mixedness to be understood as something new and problematic. Both the forgetting and the premeditated denial of the long history of mass emigration from the European continent, as well as the migration within it, enable the increase of contemporary discourses that present migration as a threat and a danger of immigration. Considering the economic, demographic and spatial possibilities that the European continent objectively provides for the settlement of immigrants, the key question is what and who do contemporary migrations endanger. The analysis shows that they primarily endanger the idea of purity because, just as they did in the past, migrations bring with them the inevitable mixing of people, cultures and languages. The article also shows example of mixed identities from the studies of emigration and immigration in the Slovenian territory. For the recognisability of mixed cultures, people and identities, it is of key importance that they be heard. The voices of individual members of a culture of mixedness and their definitions of uniqueness of their personal, intimate identity and cultural mixedness must be recognised socially and politically, outside the scientific and political or cultural categorisations of homogeneousness. The cases of self-definition of mixed and multiple identities are a way of undermining the concept of culture as something monolithic and internally consistent, and alert us that members of any “culture”, even mixed, constantly question its meanings and individually-produced varieties of these meanings, as well as question of “foreigners” – not just those around them, but the “foreigner” inside them as well.

Key words: culture(s) of mixedness, homogenisation, nacionalism, migration, transculturalism, multiple identities, life stories

LITERATURA

- Anderson, B. (1998):** Zamišljene skupnosti, O izvoru in širjenju nacionalizma. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Bahovec, E. (ur.) (1992):** Vzgoja med gospostvom in analizo, Ljubljana, KRT.
- Bhabha, H. (1997):** Culture's In-Between. V: Hall, S., Du Gay, P. (ur.): Questions of Cultural Identity. London, Sage, 53–60.
- Braidotti, R. (2010):** On Becoming Europeans. V: Passerini, L. et al. (ur.): Women Migrants from East to West. Gender, mobility and belonging in contemporary Europe. New York, Oxford, Berghahn Books, 23–44.
- Burke, P. (2009):** Cultural Hybridity. Cambridge, Polity Press.
- Burke, P., Porter, R. (ur.) (1987):** The Social History of Language. Cambridge, Sydney, Cambridge University Press.
- GEP Report (2011):** Living together, Combining diversity and freedom in 21st-century Europe: Report of the Group of Eminent Persons of the Council of Europe. Council of Europe.
- Gabaccia, D. (1994):** From The Other Side: Women: Women, Gender, and Immigrant Life in the U.S. 1820-1990. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.
- Gellner, E. (1991): Nacionalizem.** V: R. Rizman (ur.): Študije o etnonacionalizmu, Ljubljana, KRT, 239–265.
- Griffin G., Braidotti, R. (ur.) (2002):** Thinking Differently. A Reader in European Women's Studies. London&New York, Zed Books.
- Hoerder, D. (2002):** Cultures in Contact, World Migrations in the Second Millennium. Durham&London, Duke University Press.
- Hobsbawm, E. J. (1990):** Nations and Nationalism since 1780, Programme, myth, reality. Cambridge, New York, Sydney, Cambridge University Press.
- Jurić Pahor, M. (2012):** Transkulturaciona in kulturna hibridnost: dva ključna pojma postkolonialnih študijev kot izziv za proučevanje nacionalnih in etničnih identitet. Razprave in gradivo, 69, 36–65.
- Jurić Pahor, M. (2012a):** Čezmejni in transkulturni imaginariji: Alpsko-Jadranski prostor v kontekstu njegovega zamišljanja in o(d)smišljanja. Annales, Series Historia et Sociologia, 22, 2, 409–424.
- Jurić Pahor, M. (2015):** Univerza kot transnacionalni in transkulturni prostor: razmislek o porajajoči se »eliti znanja«. Dve domovini / Two Homelands 41, 139–150.
- Laporte, D. (1992):** O zgodovini šolanja. V: Bahovec, E. D. (ur.): Vzgoja med gospostvom in analizo. Ljubljana, KRT, 91–103.
- Lipovec Čebren, U., Zorn, J. (ur.) (2011):** Zgodbe izbrisanih prebivalcev. Ljubljana, Sanje.
- Medica, K., Lukič, G. (2011):** Migrantski circulus vitiosus: delovne in življenjske razmere migrantov v Sloveniji. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Milharčič Hladnik, M. (2007):** Migracije in medkulturni odnosi. Organizacija znanja 4, 201–205.
- Milharčič Hladnik, M. (2007a):** Historical and narrative perspective of Slovenian women migrants' experiences: Social networking, gender priorities, and questions of identity. V: Drnovšek, M. (ur.): Historical and cultural perspectives on Slovenian migration. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU, 113–136.
- Milharčič Hladnik, M. (ur.) (2011):** In - in: Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Rizman R. (ur.) (1991):** Študije o etnonacionalizmu. Ljubljana, KRT.
- Sayad, Abdelmalek (2004):** The Suffering of the Immigrant. Cambridge, Polity Press.
- Sedmak, M. (2009):** Manjšine in skupinske (etnične) identitete: primerjalna študija slovenske in italijanske manjšine. Annales, Series Historia et Sociologia, 19, 1, 1–15.
- Sedmak, M. (2011):** Kultura mešanosti: Družbeno in politično prepoznavanje socialne kategorije mešanih ljudi. Annales, Series Historia et Sociologia, 21, 2, 261–274.
- Seller, S.M. (1988):** To Seek America, A History of Ethnic Life in the United States of America. Englewood, Jerome S. Ozer.
- Smith, A. D. (1991):** National Identity. London, Penguin Books.
- Steinberg, J. (1987):** The Historian and the Question of the lingua, V: Burke, P., Porter, R. (ur.): The Social History of Language. Cambridge, Sydney, Cambridge University Press.
- Šabec, K. (2006):** Homo europeus. Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.
- Šumi, I. (2000):** Kultura, etničnost, mejnost: konstrukcije različnosti v antropološki presoji. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vidmar Horvat, K. (2009):** Zemljevidi vmesnosti, Eseji o evropski kulturi in identiteti po koncu hladne vojne. Ljubljana, Sophia.
- Vrečer, N. (2007):** Integracija kot človekova pravica: Prisilni priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. Ljubljana, Založba ZRC SAZU.
- Welsch, W. (1995):** Transculturality – the puzzling form of cultures today. California Sociologist, 17–18, 19–39.